

نیازسنجی اطلاعات

نویسنده: محمود بابائی

تهران؛ ۱۳۸۶

ناشر: پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران،

صفحه ۲۴۷

اعظم ده‌صوفیانی

این اثر دارای شش فصل است؛ در فصل اول تحت عنوان «کلیات»، به تعریف نیاز به منزله‌ی یک عامل اساسی تأثیرگذار در زندگی فردی و اجتماعی می‌پردازد و سپس نیاز را از دو دیدگاه روان‌شناسی و جامعه‌شناسی از هم تفکیک می‌کند. در نهایت با ذکر این که برای سنجش نیازها، طبقه‌بندی و تعیین اولویت‌شان نیازمند ابزاری هستیم که بتواند با تبیین همه‌جانبه‌ی نیازهای واقعی، امکان برنامه‌ریزی را برای تأمین آنها فراهم سازد، وارد فصل دوم «نیازسنجی چیست؟» می‌شود. در این فصل به تعریف نیازسنجی، سابقه، ضرورت و انگیزه‌ها، کاربردها، موانع و روش‌شناسی نیازسنجی می‌پردازد. همچنین به تعیین راهبرد به معنای هدفمندی، پذیرش قواعد و پایبندی به اصول حرفه‌ای کار علمی در برنامه‌ی نیازسنجی اشاره می‌کند و اذعان می‌دارد که در راهبرد نیازسنجی، ملاحظاتی از قبیل این که ۱- نیازسنجی توسط چه کسانی انجام می‌شود؟ ۲- هدف نیازسنجی چیست؟ ۳- جامعه‌ی آماری مورد مطالعه کدام است؟ ۴- چه سؤال‌هایی و با چه کیفیتی مطرح می‌شوند؟ و ۵- چه منابعی در دسترس است؟ باید مورد توجه قرار گیرد. در آخر فصل به توضیح اجرای پروژه‌ی نیازسنجی می‌پردازد و این که سه عامل ۱- شرایط مثبت و مطمئن، ۲- کفایت منابع و ۳- تخصص مرتبط با وظیفه‌ی محوله، در ایجاد هماهنگی و پایداری فعالیت‌های مربوط به اجرای پروژه‌ی نیازسنجی سهم اساسی دارند.

در فصل سوم با عنوان «نیاز اطلاعاتی»، ضرورت نیازسنجی اطلاعات، تعاریف نیاز اطلاعاتی، چارچوب نیازسنجی اطلاعات و هدف‌های آن، عوامل مؤثر بر نیاز اطلاعاتی و موانع تأمین نیاز اطلاعاتی گفته می‌شود. به علاوه در این فصل ویژگی‌های نیاز اطلاعاتی بیان می‌شود؛ طبق نظر نویسنده قبل از مطالعه درباره‌ی نیازهای اطلاعاتی، باید ویژگی‌های آن را تبیین کرد و پس از آن به ابزار مطالعه‌ی نیازهای اطلاعاتی پرداخت؛ زیرا برخی از نیازهای اطلاعاتی با توجه به ویژگی‌های خاصی که دارند، ممکن است نیازمند خدمات کاملاً متفاوتی باشند. ویژگی‌های نیاز اطلاعاتی را می‌توان از جهات موضوع، کارکرد، ماهیت، سطح فکر، دیدگاه، کمیت، کیفیت، زمان و سرعت تحویل، مکان و پردازش و بسته‌بندی بررسی و تحلیل نمود. طراحان سیستم‌های اطلاع‌رسانی و مدیران باید همه‌ی ویژگی‌های نیازهای اطلاعاتی را کاملاً بشناسند. ممکن است توجه به برخی از این

فصل چهار مدل مفهومی به همراه شکل گرافیکی آنها برای نیازسنجی اطلاعات ارائه می‌شود:

۱- مدل مطالعه‌ی نیازسنجی اطلاعات در مقیاس ملی: برای نیازسنجی اطلاعات در مقیاس ملی، ایجاد یک نظام برای اجرای پروژه‌ی نیازسنجی اطلاعات ضروری است. نخستین قدم در راه ایجاد این نظام، تشکیل کمیته‌ی ملی برنامه‌ریزی مرکب از مدیران ارشد و صاحب‌نظران ممتاز امور پژوهشی و اطلاع‌رسانی است. تشکیل کمیته‌ی منتخب از مدیران مراکز اطلاع‌رسانی و پژوهشی ذیربط کشور و نهایتاً ایجاد کمیته‌های مشورتی، تخصصی و اجرایی از قدم‌های بعدی هستند.

۲- مدل مطالعه‌ی نیاز ضروری که مبتنی بر این فرض است که افراد جامعه برای بقاء، سازندگی و موفقیت در زندگی نیاز به اطلاعاتی دارند که همانند نیازهای اولیه نقش کلیدی در تعادل فرد دارند و نمی‌توان از آن چشم‌پوشی کرد. این اطلاعات شامل الف) اطلاعات یا دانش زمینه‌ای درباره‌ی مسائل روزمره و مبتلا به افراد؛ ب) اطلاعات مربوط به شرایط کنونی جامعه و پ) اطلاعات مورد نیاز برای تصمیم‌گیری است. هر کدام از این اطلاعات دارای محورهای مهمی هستند که به آنها اشاره می‌شود.

۳- مدل مطالعه‌ی کاربران که یکی از رایج‌ترین مطالعات درباره‌ی نیازهای اطلاعاتی است و شش مرحله دارد: ۱- مطالعه‌ی موضوع‌های مورد نیاز کاربر ۲- مطالعه‌ی سازمان و محیط پیرامون آن ۳- مطالعه‌ی محیط خاص کاربر ۴- مطالعه‌ی کاربران به عنوان افراد ۵- تعیین روش گردآوری اطلاعات و ۶- تحلیل و تعیین نیازهای اطلاعاتی کاربران.

۴- مدل سنجش نیازهای اطلاعاتی در سازمان‌ها: سازمان‌ها به لحاظ ساختار، مأموریت‌ها و وظایف، عملکرد، اثراتی که بر جامعه دارند و سایر ویژگی‌ها، سنجش نیاز اطلاعاتی آنها نیازمند راهکار ویژه‌ای است.

در پایان کتاب شش پیوست شامل مدل و مدل‌سازی، نمونه‌هایی از موضوع‌های مطالعه درباره‌ی نیازهای اطلاعاتی، گزیده‌ی کتابشناسی مطالعه‌ی نیازهای اطلاعاتی در ایران، برخی منابع اینترنتی برای مطالعه‌ی بیشتر، فهرست منابع و فهرست موضوعی وجود دارد.

این کتاب، بیشتر برای دانشجویان و فعالان در حوزه‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی کاربرد دارد؛ اما از آنجایی که نیازسنجی اطلاعات به عنوان یک روش و ابزار علمی باعث می‌شود که در عصر فراوانی اطلاعات، افراد فرصت انتخاب و تطبیق اطلاعات با نیازها را داشته باشند و آلودگی و اختلال در اطلاعات عرضه شده، استفاده‌کنندگان را از بهره‌برداری بهینه از اطلاعات محروم نسازد، مطالعه‌ی این کتاب به دیگر دانشجویان به خصوص دانشجویان حوزه‌ی علوم انسانی توصیه می‌شود.

این کتاب چون یک منبع تخصصی در زمینه‌ی اطلاع‌رسانی است، درک بهتر آن نیازمند تدریس است.

ویژگی‌ها در شرایط خاص از اولویت خاصی برخوردار باشد. در مواردی، فوریت و سرعت پاسخ‌گویی به نیاز مهم است و در مواردی دیگر، اعتبار منابع یا نوع منابع اهمیت دارد. در هر صورت در شرایط خاص، اهمیت ویژگی‌های نیازهای اطلاعاتی کم‌رنگ و پررنگ می‌شود. مهم‌ترین مسئله، شناخت دقیق این خصوصیات و توجه به آنها در طراحی سیستم اطلاع‌رسانی، مجموعه‌سازی و اشاعه و ارائه‌ی اطلاعات به کاربران است. در فصل چهارم به «مراحل برنامه‌ریزی نیازسنجی اطلاعات» اشاره می‌شود؛ پروژه‌ی نیازسنجی به دلیل نیاز به کاهش اثر فضاهای نامطمئن عوامل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، همچنین ایجاد چارچوب مناسب اجرایی و به حداقل رساندن تصمیم‌گیری‌های مقطعی هنگام اجرای پروژه، نیازمند برنامه‌ریزی دقیق است. از این رو در پروژه‌های نیازسنجی اطلاعات نیز همانند سایر تحقیقات اجتماعی، تهیه‌ی یک ساختار برای راهنمایی و نیز برنامه‌ریزی پروژه، یک اقدام الزامی است. تهیه‌ی این ساختار سدی است در برابر اشتباهات مفهومی که در نمونه‌گیری و انتخاب روش گردآوری اطلاعات اتفاق می‌افتد. اقدامات این برنامه‌ریزی عبارتند از: ۱- ایجاد ماتریسی از سؤال‌های تحقیق، عناصر داده‌ها، منابع داده‌ها و روش‌های تحلیل؛ ۲- تعیین عوامل درونی و بیرونی مؤثر با برنامه‌ریزی؛ ۳- تشکیل جلسات برنامه‌ریزی؛ ۴- تهیه‌ی راهنمای برنامه‌ریزی؛ ۵- ایجاد تیم تحقیق؛ ۶- کار کردن با افراد ذی‌نفع در نیازسنجی؛ ۷- تعیین هدف‌های عالی و هدف‌های عملیاتی؛ ۸- زمان‌بندی و تعیین سیر زمانی پروژه؛ ۹- آماده‌سازی منابع؛ ۱۰- اداره‌ی تبلیغات و ۱۱- ارزیابی فرآیند که در واقع بازخوردی به فرآیند برنامه‌ریزی است و می‌تواند در بهبود برنامه‌ریزی نیازسنجی، کارایی مطلوبی داشته باشد.

محور بحث فصل پنجم «روش‌شناسی مطالعه‌ی نیاز اطلاعاتی» است؛ این فصل، دو بخش دارد؛ در بخش اول نویسنده به انواع مطالعه‌ی نیاز اطلاعاتی شامل ۱- مطالعه‌ی کاربران؛ ۲- مطالعه‌ی استفاده از اطلاعات؛ ۳- مطالعه‌ی اشاعه‌ی اطلاعات و ۴- برنامه‌های مطالعه‌ی جامع، اشاره می‌کند و سپس انواع مطالعه‌ی نیازسنجی که عبارتند از ۱- مطالعه‌ی نیاز ضروری؛ ۲- مطالعه‌ی خواسته‌ها؛ ۳- مطالعه‌ی هدف‌گرا؛ ۴- مطالعه‌ی جمعیتی و ۵- مطالعه‌ی کاربران و همچنین نقاط قوت و ضعف هر کدام را مورد بررسی قرار می‌دهد. در بخش دوم، روش‌های گردآوری اطلاعات که همان روش‌های علوم اجتماعی هستند، مطرح می‌شود.

فصل ششم «مدل‌سازی نیازهای اطلاعاتی» را مطرح می‌کند؛ از آنجایی که مدل‌سازی راهی برای ساده کردن عملیاتی که در یک فرآیند انجام می‌گیرد و تصحیح نواقص احتمالی آن است، مدل‌سازی نیازسنجی اطلاعاتی نیز با همین هدف انجام می‌گیرد و طی آن، فرآیند انجام مطالعه‌ی نیازسنجی در یک محیط واقعی تشریح می‌گردد. در این

